

KASVET VE KADER: MARX VE BURKE’TE TARİHSEL MİRAS

GLOOM AND FATE: HISTORICAL HERITAGE ON BURKE AND MARX

SEVER IŞIK*

ABSTRACT

The purpose of this article is to comparatively study Burke and Marx's approaches to the past, tradition and historical heritage. Burke and Marx who stand on opponent poles of political range have similar determinations on certain issues. But, these determinations have prompted them to different directions and aims. Their approach to the past generations' historical heritage is a resource of significant differences on politics, history and community. While Burke thinks that past heritage (tradition) is a better guide for people than abstract mind, Marx suggests that historical heritage is a "nightmare" that has to be overcome. According to Burke, radical innovators/revolutionists who have erased community's memory and ignored the past, will have no future. Marx suggests that we need to forget, bury our dead and face the future to build the future. While Burke makes a compromise with the dead for a better life, he is in conflict with Marx. The attitude against the past bears an important role for the separation of the concepts of right and left as well as freedom, equality and property.

Keywords: Past, the Dead, Historical Heritage, Innovation, Future.

ÖZ

Bu makalenin amacı Burke ve Marx'ın geçmiş, gelenek ve tarihsel mirasa yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak incelemektir. Siyasal yelpazenin karşıt kutuplarında yer alan Burke ve Marx bazı konularda benzer tespitlere sahiptirler, fakat bu tespitler onları farklı yön ve amaçlara sevk eder. Onların geçmiş kuşakların tarihsel mirasına yaklaşımı siyaset, tarih ve toplum teorilerinde önemli farklılıklara kaynaklık eder. Burke, geçmişin mirasının (geleneği) insanlar için soyut akıldan daha iyi bir kılavuz olduğunu düşünürken, Marx için tarihsel miras aşılması gereken bir "karabasan"dır. Burke'e göre geçmişi yok sayan, toplumun hafızasını silen radikal yenilikçilerin/devrimcilerin bir geleceği olamaz. Marx ise geleceği inşa etmek için geçmişi unutmamızı, ölüleri gömmemizi ve yükümüzü daima geleceğe dönmemizi salık verir. Burke, daha iyi bir yaşam için ölümlerle uzlaşırken, Marx çatışır. Politik ve stratejik bir öneme haiz olan geçmişe yaklaşım ve ona karşı takınılan tutum sağ ve solun ayrıştırılmasında da en az özgürlük, eşitlik, mülkiyet kavramları kadar önemli bir role sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Geçmiş, Ölümler, Tarihsel Miras, Yenilik, Gelecek.

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı.

Giriş

Burke ve Marx... Siyasi düşünce tarihinin karşı kutuplarında yer alan söz konusu (bu) iki ismi birlikte düşünmek birçok kişiye itici gelir. Elbette burada her iki düşünürün politik ardıllarının kendi cephelerini tahkim etmek için onları ideolojik cephane tedarikçisi şeklindeki politik kullanımlarının etkisi görmezden gelinemez. Oysa Burke ve Marx’ın sosyal ve siyasal düşünceleri arasında çözümler düzeyinde değil fakat tespitler düzeyinde önemli kesişme noktaları bulmak mümkündür. Her ikisi de toplumsal olanın önemi, tarihilik, dinin toplumsal istikrar ve stabilizasyona katkısı, geçmişin tarihsel mirasının yaşayanlar üzerindeki etkisi, kitlelerin devrimci potansiyelinin kabulü, soyut ve spekülatif teorilerden şüphe etmek gibi önemli meselelerde benzer tespitlere sahiptirler. Daimi yenileşmenin karakterini belirlediği bir dünyanın zuhura getirdiği problemlerle baş etmeye çalışan her iki düşünür de huzursuzdur. Bu huzursuzluğun kaynağı ise tarihte ilk defa insanlığın yazgısı haline gelen ve yazgısını belirleyen değişim/dönüşüm fenomeninin yarattığıyeni dünyanın sureti ve ahvalidir. Durum tespiti ve hasar tespiti mahiyetindeki bu buluşma noktasından sonra iki üslup ustası farklı yönlere dönerek mevcudu/krizi aşmaya ve şimdiki zamanın yıkıntıları onarmaya çalışırlar. Bunun için Burke yüzünü geçmişe; Marx ise geleceğe çevirir. Zira Burke için çözüm geçmişte/kadimde, Marx için ise gelecektedir. Bununla beraber her iki düşünür de yaşamın ’şimdi’de yaşandığının bilincindedir. Bu sebeple sorunların çözümü bugünün analizinden neşet etmek durumundadır. Bu durumda yapılması gereken şey bellidir: Şimdinin, mevcut durumun analizi ve eleştirisini yapmak. Söz konusu analiz ve eleştiriye bağlı olarak Burke, radikal değişimin yaratıldığını düşündüğü tahribatı engellemek için tarihin savaş arabasını yavaşlatmaya çalışırken, Marx, geçmişini alt etmek amacıyla onu daha da hızlandırmaya gayret eder.

Hem muhafazakâr Burke hem de materyalist Marx bugünün, yaşanan zamanın, var olan dünyanın sadece yaşayanların eseri olmadığı konusunda hemfikirdirler. Bugün ve onun getirdikleri büyük oranda geçmişin eseridir. Dolayısıyla öyle veya böyle, ister kabul edilsin ister red (-i miras) edilsin yaşayanlar ölümlerinin varisi olmak durumundadır. Fakat aşikâr olan şu ki varisler her daim murislere sadık kalmazlar ya da kalamazlar. Varislerin, yani yaşayan kuşakların geçmişin mirası karşısındaki reel ve ideal konumunun ne olması gerektiği konusunda ayrışma derin politik programlar ve yarılmalarla sonuçlanır. Geçmiş/gelenek karşısındaki konumumuz nedir; ne olmalıdır?

Diğer bir ifadeyle yaşayan kuşakların ölümler karşısındaki tutumu ve tavrı ne olmalıdır. Onların yaşayanlar arasında bir yeri var mıdır, olmalı mıdır? Ölümlerin aramızda dolaşmasına müsaade edecek miyiz?

İlk soru karşısında yolları kesişen Burke ve Marx, ikinci soru karşısında hızla birbirinden uzaklaşarak karşıt cephelerde mevzilenirler. Burke, ölümleri (ki aslında yaşayan ölümlerdir) yaşatmaya çalışırken, Marx onları/ölümleri öldürmeye/gömmeye çalışır. Burke, geleceğin muammasına karşı güvenli bir kılavuz, radikal yeninin yıkıcılığına ve şiddet potansiyeline karşı bir sığınak olarak geçmişin mirasını kucaklarken, Marx yeni bir dünya yaratmak, sınıf tahakküme son vermek için geçmiş kuşağın yaşayanlar üzerine kâbus gibi çöken mirasını silip atmak ister. Bu sebeple Burke'ün nazarında gerçek politik eylem, mevcut düzeni ve toplumu muhafaza ve müdafaa edip sürdürmek, Marx içinse radikal bir şekilde yenilemektir. Bu sebeple Burke takipçilerini, İngiliz yurttaşları “dönüp geçmişe bakmaya” atalarının bilgeliğini takip etmeye çağırırken, Marx devrimci dünyanın şiiirini geçmişten değil, gelecekte çıkaracağını söyler.

Geçmiş ve onun mirasına karşı takınılan tutum hiç şüphesiz kültürel olduğu kadar politik ve stratejik öneme sahip bir konudur. Gerçekte modern ideolojilerin geçmişe karşı konumunu belirleme noktasında önemli rol oynayan Fransız Devrimi ve sonrasında da devrimin oluşumunda başat rol oynadığı sağ ve sol ayrımı sadece söz konusu politik konumlanışların özgürlük ve eşitlik karşısındaki tutumları ve coşkularıyla değil, aynı zamanda şimdi, geçmiş ve gelecek karşısındaki tutumlarıyla belirlenebilir. Burke, geleneklere, adetlere saygıya çağırıp onları yüceltirken Marx onları yaşayanların üzerine çöken “kâbus” olarak niteler. Burke, geçmişle süreklilik içinde evirilmeyi/evrimi, Marx ise devrimi savunur. Dolayısıyla bir diğerini politik düşman olarak işaretlemeleri, şeytan olarak betimlemeleri neredeyse kaçınılmazdır.

Atalarımızın mirası karşısında konumuz ne olmalıdır? Bu soruyu cevaplamak için biraz soluklanıp Burke ve Marx'ın mevcut toplumu nasıl gördüklerine, toplumsal yapının üretilmesinde geçmiş kuşakların/ataların ve onların mirası olan geleneklerin nasıl ve ne ölçüde etkili olduğuna, bizimle birlikte yaşayan ölümlere ve onların bize bıraktıkları mirasa/geleneğe bakmak, yani tereke tespiti yapmak gerekir. Burke'ten başlayalım. Zira Marx'ı huzursuz edecek olsa da daha eski olması hasebiyle teamül gereği Burke'ün Marx'a karşı öncelik hakkı var...

2.1. Burke: Ölülerle/Geçmişle Uzlaşmak ve Tarihsel Mirası Omuzlamak

Burke’ün modern liberal sözleşmecî rasyonel toplum kuramına eleştiri ve saldırı mahiyetindeki toplum tanım ve tasavvuru yaşayanlar ve ölenler arasındaki sınırı iyice silikleştirir; tüm kuşakları birbirine bağlar. Ona göre toplum bir sözleşmedir; fakat söz konusu filozofların varsaydığından farklı karakterdeki bir sözleşme... Şöyle der, Burke: “Toplum, gerçekte bir sözleşmedir... Sözleşme bütün bilimlerde, sanatlarda, erdemlerde ve mükemmellikte bir ortaklıktır. Bu tür bir ortaklığın neticesine birçok nesil boyunca ulaşılmayacağından; o [sözleşme] yalnız yaşayanların değil, fakat yaşayanlar, ölümler ve doğacak olanlar arasındaki bir ortaklıktır” (Burke, 1992: 193).

Görüldüğü gibi Burkeci toplum (sözleşmesi) *bireyler arası sözleşmeden çok, kuşaklar arası bir sözleşmedir* (Harrington, 2016). Toplum yaşayanların, ölümlerin ve doğacak olanların sözleşmesi olduğundan yaşayanlar tek taraflı olarak bu sözleşmeyi ilga edemezler. Sürekli ve bağlayıcı bir karaktere sahip olan sözleşme sınırlı amaçlarla yapılan ve bireylerin istedikleri zaman feshedebilecekleri bir sözleşme değildir. İnsan sürekli-daimi bir toplumun (eternal society) üyesi, başka bir ifadeyle bedeninin hücrelidir. Birey ölür fakat toplum devam eder. Kişiler haklarını ancak atalarından tevarüs ederler; sıfırdan hak ihdas edemezler. Birey bu mirası korumak ve sonraki kuşaklara aktarmakla yükümlüdür. Burke için atalar ölmüş fakat akıllarının ve tecrübelerinin pratikleşmiş hali olarak gelenekleri-temayülleri; tecessüm etmiş hali olarak da kurumları miras bırakmışlardır. Sağlıklı bir toplum atalarının mirasına sahip çıkan ve onların yolunu takip eden toplumdur. Dolayısıyla Burke için ideal toplum yaşayanların ve ölümlerin uzlaşmasına dayanan, böylece süreklilik ve istikrar temin eden ’daimi toplum’dur.

Mevcut yasa ve kurumların otoritesi birçok kuşağın manevi ortaklığın ürünü olduğundan Burke’e göre demokratik idealler, yani her kuşağın kendi yasasını belirlemesi kuşaklar arası zinciri ve sürekliliği parçalayacaktır ki bu durumda “insanoğlu yaz sineklerinden beter olacak” tır (Burke, 1992: 191). Aydınlanma’nın vaaz ettiğinin aksine zihnen malul olan hiçbir kişi ve kuşak tek başına toplumun girift doğasını kavrayamayacağından türün bilgeliliğinin semeresi olan ve tarihin testinden geçerek yaşamaya hak kazanan gelenekler ve “önyargılar” toplumun sağlıklı işlemesi için izlenmesi gereken reçeteyi oluşturur. Gelenek insan davranışları için soyut akıldan daha iyi bir kılavuzdur. Ve bu sebeple birey ve toplum geleneğe, tarihsel mirasa sırtını dönmez/dönmemelidir. Zaten geçmişe bakmayan insanların yeni bir gelecek

yaratma arzusu da boş bir beklentidir. Çünkü “geçmişe bakıp atalarını hatırlamayan insanlar, gelecek nesilleri asla heyecanla bekle(ye)mez(ler)” (Burke, 1992: 121). Dolayısıyla geçmişi olmayanın geleceği de olmayacaktır.

Mevcut sosyo-politik ve iktisadi yapı önceki kuşaklardan devralındığından yeni kuşakların görevi yıkmak ya da onu radikal bir şekilde değiştirmek değil, mümkün olduğunca olduğu şekliyle sürdürmek, bu mümkün değilse onu restore etmektir. Bu düşünceden hareketle Burke, kuşakları içeren bilginin biçimlendirdiği uzun süreli kurumların ve geleneklerin yıkılmasına şiddetle muhalefet etmiştir. Biyografisti Ayling’in haklı olarak belirttiği gibi “tarih her zaman onun düşüncesinin merkeziydi. Bir ulusun görgü ve ahlakı, dinleri ve siyasi kurumları, toplumsal yapısı hepsi geçmişle belirlenmiştir... Senaryonun ana hatları zaten yazılmıştır” (Ayling, 1988:152).

Bu durumda Burke’un salık vereceği şey açıktır: Ataların yolunu izlemek, ecdadını takip etmek. Burke için sürekliliği ilga ederek toplumun doğallığını ve dolayısıyla yaşamını tehdit eden radikal yeniliğe karşı geçmişin, ataların örnekliği bugünün politik icranın meşruiyetini belirler. Örneğin İngiliz yönetimi Amerikan kolonilerine karşı yeni bir politik icraata girişmesi Amerikalıların ayaklanmasını haklı kılmıştır. Amerikalılar ayaklanmakla yeni bir şey yapmış değillerdir. Onlar atalarının yaşamını yaşamaktadırlar. Burke’un devrim Fransa’sına karşı örnek olarak salık verdiği ve devrime karşı muhafaza ve müdafaasını vecibe edindiği İngiliz anayasası da örnek alınması ve saygı duyulması gereken atalarının eseri idi. Onun için radikal “yenilik ruhu”nu (spirit of innovation) mahkûm eden Burke, İngiliz yurttaşlara devrime (yönelmelerini) değil, dönüp atalarına bakmalarını salık verir (Burke, 1992: 121; Pocock, 1987: vii–lvi).¹

Burke’nin üzerinde durduğu, artık muhafazakâr düşüncenin merkezi olan ve bir yerde Burke’e meşum bir kâhin olarak ün kazandıran şey, radikal “yenilikçi” politikanın insanlık için öngörülemeyen yıkıcı sonuçlarını önceden tahmin etmesi olmuştur. İnsan hakları, özgürlük ve eşitlik adına mevcut düzeni ve gelenekleri ilga eden devrimcilerin/yenilikçilerin bunlardan kalan boşluğu şiddet araçlarıyla doldurmaları kaçınılmazdı. Başka bir ifadeyle toplumsal düzeni kendiliğinden gönüllü olarak üreten, birey ve toplumun ahlaki imgeleminin kaynağı olan gelenekler ve kurumlardan boşalan yeri devletin şiddeti ve onun araçları dolduracaktır. Dolayısıyla bu olsa olsa

1 “İlham almak ve hâlihazırdaki politikayı üzerine bina etmek üzere model edinmek için geçmişe yönelen bu dönüş muhafazakâr geleneğin içine iyice işlemiştir.” Bkz. Robert Nisbet, *Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek*, (Çev. Kudret Bülbül), Ankara: Kadim Yayınları, 2011.

devletin büyümesine hizmet edecektir ki Marx da yıllar sonra aynı gerçeği şöyle ifade edecektir: “Bütün siyasal devrimler, bu makineyi kıracakları yerde, yetkinleştirmekten başka bir şey yapmadılar” (Marx, 2007:121). Oysa kurumlar devletin şiddetine karşı bir tampon işlevi görür, onun şiddetine ve meşruiyetine daima sınır getirir ve set çekerler. Bunların yok olduğu yerde devletin karşında duracak ve onun sınırlayacak ya da meşruiyetini sarsacak yeni araçların ve söylemlerin inşa edilmesi gerekir. Aksi halde devlet tüm toplumsal gövdeye sızar ve tüm siyasal alanı domine eder. Yerleşik kurumları olmayan modern bir toplumun totalitarizme düşme tehlikesi yerleşik kurumları olan muhafazakâr bir toplumdan daha fazladır. Ölülerin otoritesi yaşayanların otoritesini sınırlayarak mutlaklaşmasını önler. Hiçbir iktidar temayülleri ilga ederek keyfi bir düzen tesis etme hakkına sahip değildir.

Hiç şüphesiz Burke’ün insanları geçmişte olmasa da geçmişle/ölülerle birlikte yaşayan insanlardır. Tarihi mirasın yaşayanlara yol gösterip, konularını belirlediğini düşünen Burke, şimdiki kuşakların, önceki kuşaklardan devraldığı bazı kurum ve pratikleri sürdürmekle yükümlü olduğuna inanmaktaydı. Ona göre yaşayanlar ancak bu şekilde davrandıklarında atalarına saygı ve sadakat göstermiş olabilirlerdi. Gerçekte ise Burke’nin bahsettiği tarihsel miras herkes için aynı şeyi ifade etmemektedir/edemez. Örneğin geçmişten devralınan toplumsal ve iktisadi düzenin, bu düzenin en altında yer alanlar tarafından (her zaman) savunacağını düşünmesi bir yerde abestir. Çünkü onların kendilerinin karar vermedikleri, onaylamadıkları, fakat kendilerini tevarüs edilen bir mekâna ve statüye kapatan bir irsi intikal düzenini değiştirmek isteyecekleri açıktır.

Burke’nin üzerinde ısrarla durduğu geçmişlerin/ataların örnekliği ve otoritesi, tarihsel süreklilik düşüncesi kendi çağdaşları tarafından şiddetli bir şekilde saldırıya maruz kalmıştır. Burke’ün en ünlü muarızı olan ve toplumu rasyonel bireylerin iradi ve rasyonel sözleşmesine dayandıran, toplumdaki herkesin eşit haklara sahip olduğunu savunan Thomas Paine, Burke’e karşı çıkarak “her çağ, her göbek *bütün meselelerde* kendi adına hareket etmekte kendinden önceki çağlar ve kuşaklar kadar serbesttir” der (Paine, 1998:13). Ona göre Burke, ölülerin; kendisi ise yaşayanların hakkını savunmaktadır: “Her nesil, içinde bulunduğu şartların gerektirdiği bütün hususlarda yetki sahibidir ve olmalıdır da. İşleri düzenlenecek olanlar dirilerdir, ölümler değil... Ben *yaşayanların* hakları için mücadele ediyorum; o hakların -ölülerin eski belgelerden zorlana zorlana çıkarılan mefruz yetkilerine dayanılarak- vasiyetle bağışlanmasına, kontrol edilmesine ve bağıt konusu yapılmalarına

itiraz ediyorum. Mr. Burke ise ölümlerin yaşayanların hakları ve hürriyetleri üzerinde yetki sahibi olduklarını iddia ediyor” (Paine, 1998:13-14). Burke’ün böyle yapmasının sebebi ise onların eskiliği ve kadimliğidir. Oysa Paine’e göre mazi hüccet ve hak ispatlama aracı olamaz, olmaz. Zira bu delil içinde çelişiktir. Çünkü geçmişin daha geçmişi daima mevcuttur. Onun için geçmişin örnekleri, “...gelecek nesiller üzerinde *gasp yoluyla* ebedi bir tahakküm kurmaları yönünden muteber değildir” (Paine, 1998:18-19). Burke’ün yerleşik/tevarüs edilen temel haklar anlayışına göre yaşayan kuşağın her bir ferdi etik ve yasal olarak ataların politik kararları ile kuşatılmıştı. Yani her fert atalarına karşı etik ve politik olarak yükümlük altındaydı. Oysa Paine buna karşı çıkar; ona göre “hiçbir kişi ya da grup, mezardan başka bir yere yön verme/yönetme hakkına sahip değildir” (Smith, 2014, part 4). Çünkü her neslin ataları ve emsalleri vardır, bu nedenle geçmişte belli bir noktayı belirlemek ve bunu politik yükümlülüklerimizin güvenilir kaynağı olarak ilan etmek keyfi olur.

Paine’nin yoldaşı Amerika’nın kurucu babalarından Jefferson, Madison’a yazdığı bir mektupta bunu “hiç bir toplum kalıcı bir anayasa veya kalıcı bir yasa yapamaz. Yeryüzü her zaman yaşayan kuşağa aittir” (Himmelfarb, 2004:195, 199) şeklinde daha özlü olarak ifade etmiştir. Söz konusu ifadeyle Jefferson’ın Burke’ci yaklaşıma karşı çıktığı açıktır. Zira Jefferson’a göre, her kuşak kendi tercihlerine göre yaşamak hakkına sahipti. Burke’ün bir diğer muarızı ve muhalif olan Mary Wollstonecraft’a göre takip edilmesi ve örnek alınması gereken atalar anlayışı Burke’ün geçmişe eleştirel bakışına engel olmakta ve geçmişin adaletsizliklerini savunmaya sevk etmektedir. Gerçekte hem İngiltere hem de Fransa’daki düzen Burke’ün savunduğunun aksine saygı duyulacak bir bilgelige değil, cehalet ve eşitliğe dayanmaktadır ve bu yüzden Burke’ün saldırdığı Fransız devrimcilerin ihtiyacı olan şey “atalarının tahayyüli erdemlerinden daha yüksek bir model”e ve “tek meşru kaynak olan ‘adalete saygı’”dır (Wollstonecraft, 1995:41’den aktaran Duman, 2010:339). Yoksa geçmişe sadakat değil...

★★★

Burke’ün görüşlerini komünist ütopya, materyalist eşitlik, ateizm ile hümanizme ve kendi kendi gelecek vizyonuna zıt gören Marx (ise), Burke’e derin bir nefret ve husumet duymaktadır. Yenidünyanın sorunlarının çözümünü ne geçmişte ne de mevcudu kabulde değil, Aydınlanma düşüncesinin radikalleştirilmesinde bulan Marx, Burke’e acımasızca saldırır. *Kapital*’in birinci cildinde adını andığı bir pasajda Burke’ten şöyle bahseder: “Tıpkı,

Amerika’da karışıklıklar başladığı zaman, Kuzey Amerika sömürgelerinin hizmetinde, İngiliz oligarşisine karşı liberal rolünü oynadığı gibi, İngiliz oligarşisinin hizmetinde de bu dalkavuk, Fransız devrimine karşı romantik övgüler düzmüş bir vulger burjuva idi. Bu adamın, Tanrı ile doğanın yasalarına sadık kalarak kendisini daima en iyi pazarda satmasına hiç şaşmamak gerekir.” Burke’ün İngiliz hukuk dilinden ekonomi politikine geçen ‘yoksul emekçi’ (labouring poor) terimini “iğrenç politik ikiyezülülük” olarak tanımlamasından hareketle, onu “iğrenç politik esnaf” (execrable political cantmonger) (Marx, 1986:655, 65. dipnot)² ve onun Fransız devrimcileri için kullandığı ifadeleri kendisine çevirerek “ünlü sofist ve dalkavuk” (Marx, 1986: 285) olarak aşağılayan Marx için temel mesele, “bugün egemen olan ve ‘ticaretin yasalarına’ büyük bir sadakatle bağlı bulunan rezilce karakter yoksunluğu karşısında, kendisinden sonra gelenlerden tek bir şeyde, ‘yeteneklilikte’ farklı bulunan bu Burke’leri teker teker teşhir etmek”ti (Marx, 1986:655, 65. dipnot).

“Kapital’in birinci cildinde yüzlerce dipnot arasında rastgelen ve kişisel saldırı düzlemini zar zor geçen yukarıdaki “vulger” yorum”, Özcan’ın haklı olarak belirttiği gibi “Aydınlanma düşüncesine karşı yapılmış ilk ve en esaslı meydan okumalardan biri olan Fransız Devrimi eleştirisini salt kişisel hırsa indirgemek, asıl siyasal felsefede vulgerliğin karşılığı olsa gerekir” (Özcan, 2015:274). Burada söz konusu olan epistemolojik bir analizden çok Marx’ın ideolojinin bağlanmışlığını yansıtan sınıfsal bir konum belirleme ve düşmanın işaretlemesidir.

Gerçi çağdaşı olsaydı muhtemelen Burke de bu geç dönem muarızını karşı cepheden ateşe tutmaktan sakınmayacak ve sözünü esirgemeyecekti. (Onun radikal yenilikçi/devrimci ve eşitlikçi) Marx’ı nasıl göreceğini tahmin etmek güç değildir. Örneğin sadece Burke’ün eşitlik düşüncesini “canavarca bir düş-kurgu” (Burke, 1992:126) olarak görmesi bile Marx’ı nasıl tasvir ve tezyif edeceğini tahmin etmeye yeter. Hakeza demokratik idealler ve devrimcilerle ilgili görüşleri de ortadadır (Işık, 2016:173-178, 200-222). Ayrıca Burke ve Marx’ın birbirlerine karşı husumetlerini takipçileri üzerinden de takip etmek mümkündür.

2 Marx, söz konusu dipnottaki ifadeleri Burke’ün “ticaretin yasaları, doğanın yasalarıdır ve bu nedenle, Tanrı’nın yasalarıdır” sözüne atfen kullanıyor.

2.2. Marx: Ölülerini Gömmek ve Devrimin/Şimdinin Şiirini Gelecekte Bestelemek

Marx, *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i*'nin çokça alıntılanan bir paragrafında şöyle der: “İnsanlar, kendi tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi keyiflerine göre değil; kendi seçtikleri koşullar içinde değil, doğrudan karşı karşıya kaldıkları, belirlenmiş olan ve geçmişten gelen koşullar içinde yaparlar. Bütün ölmüş kuşakların geleneği, büyük bir ağırlıkla yaşayanların beyinleri üzerine kâbus gibi çöker” (Marx, 2007:13). Söz konusu paragrafta Marx, geçmiş kuşaklardan tevarüs edilen mirasın yaşayanların omuzlarına yüklediği ağır yükün mevcudiyetini kabul eder; sorunsallaştırmakla beraber mirasın/geleneğin mevcut eyleme biçimleri ve siyaset etme pratikleri üzerindeki etkisini onaylar. İnsan her yenilik yapmak ve dünyayı değiştirmek istediğinde geçmişin mirası onların bilincini bir yerde koşullandırmakta, tahayyüllerini/imgelemelerini belirlemektedir. Bu sebeple aynı yapıta Marx, insanların “tamamıyla yeni bir şey yaratmak için kendilerini ve maddi çevreyi dönüştürmekle, uğraşır göründüklerinde, tam da böyle devrimci bunalım çağlarında geçmişin ruhlarını kaygıyla yardıma çağırırlar, onların adlarını, sloganlarını ve kılık-kıyafetlerini ödünç alır, yeni tarih sahnesine bu zamanında saygın olan kılıkla ve ödünç alınmış dille çıkmaya kalkarlar” şeklindeki genel bir saptamayı yapar (Marx, 2007:13-14).³ Yani insanlar kendisinden kaçıp kurtulmak istedikleri devrimci kriz anlarında bile geçmiş(ler)in geçmişin suretine bürünmek ve onların dilini konuşmak, “ödünç almak” durumundadırlar.

Bundandır ki Luther, havari Paul'ün maskesini takınmış, “Cromwell ve İngiliz halkı, kendi burjuva devrimlerine gerekli olan dili, tutkuları ve yansımaları Eski Ahit'ten almışlardı” (Marx, 2007:15). Fransız Devrimi de önce Roma Cumhuriyeti sonra Roma İmparatorluğu'nun kılığına bürünmüş, 1848 Devrimi ise “bazen 1789'un, bazen de 1793'ün ve 1795'in devrimci geleneğini yansılamaktan öte bir şey yapamamıştır” (Marx, 2007:14). 1848-51 1789-99 devrimleri arasındaki dilsel ve imgesel ve ritüel benzerliklere dikkat çeken Marx, 1848 devrimcilerinin “geçmişin sembolizmi ve dilinde kapana kısılmış” olduklarını düşünür (Perry, 2010:93). Marx'a göre aslında devrimlerin, yenilerin veya yenilikçilerin ölülerin kılığında sahneye çıkmaları ve bu ölü suretlilerin toplumu ileriye taşıyacakları iddiasıyla icra ettikleri eylemler sadece komedi olabilir. Çünkü Heraklitos'un dediği gibi

3 İngilizce tercümelerde “kâbus” olarak tercüme edilen “nightmare” ın Almanca aslındaki karşılığı olan lastet *wie ein Alp* ifadesi aynı zamanda “insanların huzurunu kaçıran kötücül şeytan anlamında gelmektedir. Bkz. Neville Morley. “History as Nightmare”, University of Bristol, <https://bristolclassics.files.wordpress.com/2013/11/history-as-nightmare.pdf>

bir nehirde iki kez yıkanmaz ve hiçbir şey asla aynıyla tekrür etmez. Bu sebep Marx, “Hegel, bir yerde, şöyle bir gözlemde bulunur: Bütün tarihsel büyük olaylar ve kişiler, sanki iki kez yinelenir. Hegel eklemeyi unutmuş: ilkinde trajedi olarak, ikincisinde kaba güldürü olarak” (Marx, 2007:13) der.

İnsanoğlu hem bugünü hem de geleceği ancak geçmişe yani yaşanmış olana nispetle idrak ve inşa edebilir. Bu sebeple Hobbes demiştir ki “hiç kimsenin zihninde geleceğin bir algılaması olamaz, çünkü gelecek henüz yoktur. Ama geçmişle ilgili algılamalarımızdan bir gelecek yaparız” (Elster, 2004:492). Hiç şüphesiz onu aşmak amacıyla da olsa Marx’ın kendisi de geçmişin repertuarı içinde düşünmekteydi. Yoldaşı Engels, bunu *Fransa’da Sınıf Mücadeleleri*’ne 1895’te yazdığı, *Girişte* şöyle dile getirmişti: “Şubat Devrimi patlak verdiği zaman, biz hepimiz, koşulları ve devrimci hareketlerin gidişini kavrama bakımından, geçmiş tarihsel deneyimin, özellikle de Fransız deneyiminin büyümlü etkisi altındaydık. Genel altüst oluş işareti, 1789’dan bu yana tüm Avrupa’nın tarihine hükmetmiş olan, Fransa’dan başlamamış mıydı bir kez daha? Onun için 1848 Şubatında Paris’te ilan edilen ‘sosyal’ devrimin, proletarya devriminin niteliği ve gidişatı hakkındaki fikirlerimizin, 1789 ve 1830 modellerinin anılarının damgasını taşıması apaçık, aynı zamanda kaçınılmaz bir şeydi” (Marx, 1988:11-12).

Marx, tarih ve toplum tasavvuruna ilişkin meramını anlatmak için imgelerden ustaca yararlanır; geçmişin ruhu, hayalet, vampir, ölü, canavar, Perseus vb (Neocleous, 2015: 71-122) Bu imgeler Marx’ın geçmiş ve bugünle olan (problematik) ilişkisini anlamak ve doğasını kavramak için önemli açılımlar sağlar. Onun kullanıldığı en önemli imgelerden biri ‘ruh çağırma’dır. Fiziken namevcut, dolayısıyla aramızda olmadığından yaşayanların arasında dolaşan şey ancak ölümlerin hayaleti olabilir. Öncelikle belirtmek gerekir ki Marx’ta birbiri ile tenakuz halinde iki hayalet imgesi vardır. Marx ilk olarak *Manifesto*’nun “Avrupa’da bir hayalet kol geziyor-komünizm hayaleti” şeklindeki ünlü cümlesinde hayalet imgesini Avrupa’nın ufkunda şimdi beliren fakat gelecekte vücut bulması, bedenleşmesi kaçınılmaz olan komünist toplum olarak işaretler. Ancak Louis *Bonaparte’ın 18 Brumaire’i*’nde hayalet Derrida’nın belirttiği gibi hep bir “geri gelen” olarak tanımlanır (Derrida, 2001:30). Şayet Marx’ın yukarıda alıntıladığımız ifadeleri retorik değil de tarihsel vakianın tespiti olmak iddiasında ise bu durumda Marx geçmişin geri dönüşünü, dolayısıyla hayaletlerden kaçınılamayacağını, kabullenmiş gözüküyor.

Marx'a göre ruhlarının çağrıldığı, hayaletlerin geri geldiği zamanlar ise genellikle devrimci kriz/kaos dönemleridir (Marx, 2007:14).⁴ Söz konusu zamanlarda hayaletler/ruhlar farklı kılıklarla yeniden tarih sahnesine çıkarlar. Zira insanlar bir radikal yenilik/devrim yapmak yani geçmişi ilga etmek ve tarihi yeniden başlatmak istediklerinde dahi enteresan ve paradoksal olarak geçmişin ruhunu çağırır, başka bir ifadeyle geçmişi anımsar, geçmişin ruhunu canlandırır ve onu taklit ederler. Adlarını, kılıklarını, sloganlarını geçmişlerin mirasından devşirir ve geçmişlerin diliyle konuşurlar. Bu demektir ki yaşayanlar en radikal yeniliği dahi geleneksel bir dil ve model içinde ifade ve icra ederler. Bu durumda geçmişin ruhu devrimin imdadına yetişir; ona bir tahayyül repertuarı, bir izlek ve icra programı sunar. Marx'a göre devrimciler önceki kuşakların deneyimlerinden (modellerinden) hareketle devrimi/yeni tahayyül etmekte ve eylemekteydiler. Burada politik aktörler devrimciler "geçmişin ruhlarını çağırarak", geçmişin yardımına başvurarak kendi devrim ve davranışlarını anlamlandırmakta ve meşrulaştırmaktadırlar.

Geçmiş mirasın yaşayanların imgelem ve eylemi üzerindeki tasallutunun farkında olmakla beraber Marx, geçmişin otoritesinin şimdakilere egemen olmasını asla onaylamaz. Dahası geçmiş (ve hatta bugün) onun için ikamet edilecek bir yer değil, kaçınılacak bir yerdir. Onun gözü daima ilerde, "tarihin sonu"ndadır. Bugünkü kavga semeresini gelecekte verecek ve proletarya, "vampir" ve "ölü emek" olan burjuvaziye alt ederek sınıfsız toplumu inşa edecektir. Daha önceki (burjuva) devrimleri geçmişin ruhundan yararlanmış, fakat sonraki toplumsal devrimler kendi geleneklerini kendileri (gelecekte) yaratacaklardır. Ona göre bu burjuva devrimleri için normal bir durumdur, fakat bu devrimleri aşmak durumunda olan toplumsal devrim(cilerin) 'kendi öz içeriklerine ulaşmak için' önceki kuşakların mirasını gömmeleri gerekmektedir. Çünkü bu devrim meşruiyetini geçmişten devşiremez; geçmişin mirasıyla beslenemez. Toplumsal devrim kendi içeriğiyle tarih sahnesine çıkacaktır/çıkmalıdır. Bu nedenle Marx, "19. yüzyılın toplumsal devrimi, şiirini geçmişten değil, yalnızca gelecekte çıkarabilir" der (Marx, 2007:16). Onun için yapılması gereken geçmiş hakkındaki tüm boş inançlardan sıyrılmaktır. Ruh çağırma seansları ve hayaletler dâhil...

4 Zor zamanlarda ölülerin geri gelişi teması insanlık tarihinde oldukça uzun bir geçmişe ve önemli bir yaygınlık alanına sahiptir. Bütün kuralların askıya alındığı bu zamanda, ölülerin gelmesi mümkündür. Eliade'nin ifadesiyle; "ölülerin ruhlarının gelişi dindışı zamanın askıya alınışının, "geçmiş" ve "gelecek"i birlikte varoluşunun paradoksal gerçekleşmesinin işaretinden başka ne olabilir? Bu bir arada varoluş hiçbir zaman tüm varlık tarzlarının çakıştığı kaos dönemindeki kadar tam değildir." Bkz. Mircea Eliade, *Ebedi Dönüş Mitosu*, (Çev. Ümit Altuğ), Ankara: İmge Yayınları, 1994, s. 74

Marx’ın amacı “herhangi bir batıl geçmişe olan inancı” tasfiye etmek ve “yaşayanların beyni üzerine kâbus gibi çöken” ölümlerin geleneğinden başka bir ifadeyle geçmişin karabasanından kurtulmaktır. Marx “tarihin sürüp gidebilmesi için hayaletleri ve taklidi unutmak gerektiğine” inandığını ifade eder (Derrida, 2001:172). Tarih, ancak geçmiş kuşakların mirasının, geleneklerinin yaşam üzerindeki baskısına son verildiğinde, geçmişin hayaletleri uzaklaştırıldığında özgürleşebilir (Tomb; 2013:37-38). Yaşamı ölümlerin yönetiminden kurtarmak ve bu suretle şimdiki anın potansiyellerini özgürleştirmek için Marx, İncil’in şu pasajını anımsat(tır) “ölüler ölümlerini gömsünler” (Marx, 2007:16; Tomb, 2013:38). Marx’ın aynı metindeki diğer geçmiş ve gelecek gönderimleri dikkate alındığında onun amacı geçmişin ruhlarını çağırarak değil, bilakis onları geçmişe ait oldukları yere göndermek üzere gömmektir. Başka bir ifadeyle hayaletlerin bir daha dönmemesi için o, ölümleri gömmek arzusundadır.

Peki, öyleyse Marx niçin dönüp geçmişe bakmakta ve tarih(ini) yazmaktadır? Marx’ın geçmişe dönüşünün/bakışının sebebi onun eleştirisi yoluyla yeni bir dünya inşa etmektir. Başka bir ifadeyle Marx için yeni bir dünyaya giden yol eskinin eleştirisinden geçmektedir: “Kendi payımıza yapmamız gereken eski dünyayı tüm ayrıntılarıyla ortaya koymak ve yenisinin oluşumu için gerçekçi bir şekilde çalışmaktır” (Bensaid; 2010). Çünkü der Marx başka bir yerde; “yarımın dünyasını dogmatik düşünceyle ele almıyor, tam tersine, yenedünyaya eskisinin eleştirisini tamamladıktan sonra ulaşmak istiyoruz” (Bensaid; 2010). Yenedünyanın inşası için akabinde ifa edilmesi gereken görev ise ‘var olan tüm düzenin radikal eleştirisi’ni yapmaktır. Bu şekilde Marxist teori ütöplast bir doktrin ve taslak değil, mevcut düzeni ilga eden somut bir (eylem) program(ı) olmaya çalışır.

Sonuç

Hem Burke’ün hem de Marx’ın özellikle devrimler üzerinden geleneğe yaklaşımını ele alınırken onların vaka analizinin ve tarih yazımının politik niyeti göz ardı edilmemelidir. Her iki düşünürde geçmişin ideolojik meşrulaştırıcı fonksiyonu farkındadırlar. Gerçekte çoğunlukla geçmişe dair olan anlatılarımız bugünkü eylemlerimizi ve kurumlarımızı meşrulaştırma amacı taşır. Bu durumda geçmişe dair olan hikâyeler aslında (geleceğe dair olanlar dâhil) bugünkü siyasal, iktisadi veya politik bir durumun ifadeleri olurlar. Zaten hem Burke’ün hem de Marx’ın metinleri bir mücadelenin sonunda

orta çıkan siyasi metinlerdir. Dolayısıyla bir iktidar savaşının parçasıdır. Her biri inandıkları bir düzen ve dünya adına savaşmaktadırlar.

Her iki düşünür geleneksel politik yapıları ve pratiği değiştirmeyi amaçlayan değişme karşı tamamen zıt tepkiler vermişlerdir. Burke, şimdinin ve düzenin meşruiyeti için geçmişin istihdam ederken, Marx geleceğin toplumsal devrimi için geçmişin ve şimdinin meşruiyetinin altını oyar. Marx için mevcut olan muhafaza edilmesi değil, aşılması gerektirir. Çünkü mevcut toplum sınıf çatışmasının neticesinde vücuda gelen ve yine mücadele sonucu değişmesi kaçınılmaz olan bir (sömürücü) yapıdır. Toplumsal yaşamda esas olan Burke’te olduğu gibi “uzlaşma” değil “çatışma”dır. Marx, bu çatışma bilincini derinleştirip, devrimi hızlandırmak ve bu yolla burjuvanın sebep olduğu baskı düzeni aşmayı amaçlar. Yapılacak şey rakip/hasım sınıfla mücadele etmektir.

Marx, Burke’e kıyasla iflah olmaz derecede iyimserdir. Onun toplum teorisi aynı zamanda bir kurtuluş politikası içerir. Kendi iradesini tarihin yasaıyla uyumlulaştırması kaydıyla öznenin dünyayı değiştirebileceğine, kökten daha iyi bir dünya kurabileceğine inanır. Geçmişte herhangi bir anda var olan düzenler bilgeliğin değil, egemenlerin zaferinin sonucudur. İnsanlığın tarih yürüyüşünde bir fonksiyon icra etmekle birlikte aşılması gereken süreçlerdir. Marx’ın tarih yorumu açıkça lineer ve olumsal olup Aydınlanmanın genel çerçevesi içinde yer alır. Yukarıda bahsettiğimiz imgeler ve yaklaşım onun bugüne musallat olan bir geçmiş tasvir ettiği gibi bugünün/modernliğin-şimdinin geçmiş karşısındaki konumunu ortaya koyar. Onun için geçmiş ve ataların mirası, aydınlanmacıların akıl ve bilim yoluyla üstesinden gelmeye çalıştığı (geçmişin) karanlığı, hurafeyi ve keyfiliği ifade etmektedir. Sürekli kılık değiştirerek tarih sahnesine çıkma istidadı gösteren ve yaşayanların beynine kâbus gibi çöken bu hurafeler/geçmiş realitenin maskelenmesine, gizlenmesine ve mevcut sömürücü düzenin muhafazasına katkı sağlar.

Gerçekte kendisi de bir modern olan Burke’ün Aydınlanmacılardan farklılaştığı en önemli husus geçmişin tarihsel mirasını ele alışı, kadim olana ve ölümlere/atalara gösterdiği hürmettir. Aydınlanmacıların rasyonel kibrine karşı insanın akli kapasitesinin sınırlı olduğunu düşünen Burke’e göre insanın mükemmel bir toplumsal düzen inşa etmesi söz konusu değildir. Yine, ne toplumun ve tarihin tabi olduğu bilinebilir rasyonel bir yasa ne de yarının daha iyi olacağını bir garantisi yoktur. Muhayyel olan için mevcudu kurban etmektense muhafaza etmek daha makuldür. Dolayısıyla Burke’e göre insan için asıl olan mütevazı ve gerçekleştirilebilir siyasal amaçlardır, ütopyalar

değil. İnsanoğlunun bilgeliğinin kristalizasyonu olan gelenekler insan için test dilmiş bir kılavuz işlevi görür. Geleceği inşa etmek amacıyla geçmişi ilga edenlerin, toplumun hafızasını silenlerin (yani devrimcilerin) daha iyi bir toplum inşa etmeleri mümkün olmayacaktır. Çünkü hiçbir sağlıklı toplum sıfırdan inşa edilemez. O ancak geçmişin kökleri üzerine yükselebilir. Fakat bu Fransa’da olduğu gibi denenebilir. Bu durumda yenilikçiler yok ettikleri her şeyin yerini kendileri güç ve şiddet ile dolduracaktır. Bu da insanın total bir iktidar ile karşı karşıya kalması demektir. Burke’ün estetik diliyle söylersek gelenekler yok edildiğinden, toplumsal bedeni “güzel”leştiren unsurlar yok edilmiş olduğundan insan “yüce” olana tekabül eden siyasalın çıplak şiddeti ile karşı karşıya kalacaktır. Yani mutlak yenilik mutluluk getirmeyecek sadece tiranlığın/totalitarizmin yolunu açacaktır.

Tarih yazımı, politik niyetleri, mücadeleleri, geçmiş ve gelecek karşısındaki konum ve tutumları itibarıyla aslında ne Burke ne de Marx bir kısım Ortodoks takipçilerinin konumlandıkları gibi bir aziz değildiler. Onlar inandıkları dünyanın zaferi için savaşıyorlardı. Savundukları kesimlerin iktidarının sonuçta herkesin hayrına olacağını düşünmekteydiler. Burke’ün atalarının cesedine basarak ilerleyen tarih Marx’ın gelecek limanına da demirlememiştir. Herkesi olduğu gibi onları da hepten ne haklı ne de haksız kılan tarih ne Burke’ün istediği sükûnette kavuşmuş ne de Marx’ın beklediği istikamete akmıştır.

Kaynakça

- AYLING, Stanley (1988). *Edmund Burke: His Life and Opinions*, John Murray Publishers.
- BENSAİD, Daniel (2010). *Marx Kullanım Kılavuzu* (Çev. Volkan Yalçınoklu), İstanbul: Habitus Yayınları.
- BURKE, Edmund (1992). *Reflections on the Revolution in France*, E. J. Payne (Ed.), Foreword and notes by Francis Canavan, *Select Works of Edmund Burke, I-IV*, (II, 86-365), Liberty Fund, Indianapolis.
- DERRIDA, Jacques (2001). *Marx’ın Hayaletleri: Borç Durumu, Yas Çalışması ve Yeni Enternasyonal*, (Çev. Alp Tümertekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- DUMAN, Fatih (2010). *Edmund Burke: Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına*, Ankara: Liberte Yayınları.
- ELIADE, Mircea (1994). *Ebedi Dönüş Mitosu*, (Çev. Ümit Altuğ), Ankara: İmge Yayınları.
- ELSTER, Jon (2004). *Marx’ı Anlamak*, (Çev. Semih Lim), Liberte Yayınları.
- HARRINGTON, Ralph. *Burke And Revolution: Reform, Revolution And Constitutional Conservatism in The Thought of Edmund Burke*. <http://www.artificialhorizon.org/essays/pdf/Burke.pdf>, s. 4. (Son Erişim 12. 2. 2016).

- HIMMELFARB, G. (2004). *The Roads to Modernity The British, French and American Enlightenments*, New York, Alfred A. Knopf.
- IŞIK, Sever (2016). *Devrim ve Düzen: John Locke ve Edmund Burke’te Devrim Düşüncesi*, Ankara: Kadim Yayınları,
- MACDONALD, Bradley J. (2006) *Performing Marx: Contemporary Negotiations of a Living Tradition*, Albany: State University of New York.
- MARX, Karl (1988). *Fransa’da Sınıf Savaşları*, (Çev. Sevim Belli), Ankara: Sol Yayınları.
- MARX, Karl (2007). *Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire’i*, (Çev. Sevim Belli), Ankara: Sol Yayınları.
- MARX, Karl - Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, Ankara: Sol yayınları, 1998
- MARX, Karl (1986). *Kapital: Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili* (Çev. Alaattin Bilgi), Ankara: Sol Yayınları.
- MORLEY, Neville. “History as Nightmare”, University of Bristol, <https://bristolclassics.files.wordpress.com/2013/11/history-as-nightmare.pdf>
- NEOCLEOUS, Mark (2015). *Canavar ve Ölü: Burke, Marx, Faşizm*, (Çev. Ahmet Bekmen), İstanbul: h2o kitap.
- NISBET, Robert (2011). *Muhafazakârlık: Düş ve Gerçek*, (Çev. Kudret Bülbül), Kadim Yayınları, Ankara.
- ÖZCAN, Ahmet (2015). “Burke’ü Oku(yama)mak”, *Modus Operandi*, S. 1, s. 271-278
- PAINE, Thomas (1998). *İnsan Hakları*, (Çev. M. O. Dostel), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- PERRY, Matt (2010). *Marxizm ve Tarih*, (Çev. Gül Tunçer), İstanbul: İletişim Yayınları.
- POCOCK, J. G. A. (1987). “Introduction”. In J. G. A. Pocock (Ed.), *Reflections On the Revolution in France*, Indianapolis, Hackett,
- SMITH, George H. (2016) “Thomas Paine Versus Edmund Burke”, Part 4 <https://www.libertarianism.org/columns/thomas-paine-versus-edmund-burke-part-4>
- TOMB, Massimiliano (2013). *Marx’s Temporalities* By Translated from the Italian by Peter D. Thomas and Sara R. Farris, Brill, Leiden, Boston.
- WOLLSTONECRAFT, Mary (1995). A Vindication of the Rights of Men, in a Letter to the Right Honourable Edmund Burke”, (ed.) Gregory Claeys, *Political Writings of the 1790s*, London: Pickering, s. 11-58.